

طرائف الأحكام

تجربه‌های پاسخ‌گویی

سیدعباس دیانت‌مقدم

تهیه: مرکز ملی پاسخ‌گویی به سؤالات دینی

www.ketab.ir

دیانت‌مقدم، سیدعباس، ۱۳۵۶ -

طرائف الاحکام: تجربه‌های پاسخ‌گویی / سیدعباس دیانت‌مقدم؛ تهیه مرکز ملی پاسخگویی
به سؤالات دینی - قم: مؤسسه بوستان کتاب، ۱۴۰۲.

۱۴۴ ص - (مؤسسه بوستان کتاب؛ ۳۲۹۹) (فقه و حقوق)

ISBN 978-964-09-2631-4

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

کتاب‌نامه: ص. [۱۴۱] - ۱۴۴؛ همچنین به صورت زیرنویس.

۱. فقه جعفری - پرسش‌ها و پاسخ‌ها.
۲. فقه جعفری - رساله عملیه - پرسش‌ها و پاسخ‌ها.
۳. فتاوی‌های شیعه - پرسش‌ها و پاسخ‌ها.
۴. اسلام - پرسش‌ها و پاسخ‌ها.
- الف. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. مرکز ملی پاسخگویی به سؤالات دینی. ب. مؤسسه بوستان کتاب. ج. عنوان. د. عنوان: تجربه‌های پاسخ‌گویی.

۲۹۷/۳۴۲۲

BP ۱۸۳/۹

شماره کتاب‌شناسی ملی: ۹۴۱۹۶۶۵

■ موضوع: فقه و حقوق

■ گروه مخاطب: تخصصی (طلاب و دانشجویان)

شماره انتشار کتاب (چاپ اول): ۳۲۹۹

مستسل انتشار (چاپ اول و بازچاپ): ۸۴۷۶

بوستان کتاب

طرائف الأحكام

تجربه‌های پاسخ‌گویی

- نویسنده: سیدعباس دیانت‌مقدم
- تهیه: مرکز ملی پاسخگویی به سؤالات دینی
- ناشر: مؤسسه بوستان کتاب
- لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب
- نوبت چاپ: اول / ۱۴۰۲ • شمارگان: ۳۰۰
- بهار و تابستان ۱۳۹۹ • رسمی مؤسسه بوستان کتاب

تمامی حقوق نشر مکتوب و الکترونیک اثر متعلق به مؤسسه بوستان کتاب است

printed in the Islamic Republic of Iran

❖ دفتر مرکزی: قم، خیابان معلم، معلم ۱۴، پلاک ۱۷، کدپستی: ۰۲۵۳۱۱۵۲۶۳۲

تلفن‌های پخش: ۰۲۵۳۱۱۵۲۷۴۰ و ۰۲۵۳۱۱۵۲۷۴۱

❖ فروشگاه مرکزی: قم، چهارراه شهدا، تلفن ۰۲۵۳۱۱۵۱۲۵۰ و ۰۲۵۳۱۱۵۱۱۸۷

❖ فروشگاه تهران: خیابان انقلاب، بین وصال و فلسطین، پلاک ۹۵۱، تلفن: ۰۲۱۶۶۹۶۹۸۷۷۸

❖ فروشگاه اصفهان: خیابان حافظ، چهار راه کرمانی، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه اصفهان، تلفن: ۰۳۱۳۲۲۲۰۳۷۰

❖ فروشگاه مشهد: چهارراه خسروی، مجتمع پاس، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی، تلفن: ۰۵۱۳۲۲۲۳۳۶۷۲

❖ فروشگاه رنگین کمان (کودک و نوجوان): قم، چهارراه شهدا، تلفن: ۰۲۵۳۱۱۵۲۷۷۳

پست الکترونیک مؤسسه: E-mail: info@bustaneketab.ir

بایگاه اینترنتی فروش کتاب: www.bustaneketab.ir

با قدردانی از همکاری که در تولید این اثر نقش داشته‌اند:

- اعضای شورای بررسی آثار • سرویراستار: حمیدرضا منصفی‌سروندانی • ویراستار: محمد زارعی
- اصلاحات حروف‌نگاری و صفحه‌آرا: حسین محمدی • نمونه‌خوانی: محمد وکیلی
- کنترل فنی صفحه‌آرایی: علیرضا سالوند • طراح جلد: امیرعباس رجیبی • اداره آماده‌سازی: حمیدرضا تیموری
- اداره چاپخانه: محمد فرامرزی و سایر همکاران لیتوگرافی، چاپ و صحافی • مدیر تولید: عبدالهادی اشرفی.
- رئیس مؤسسه
محمدباقر انصاری

۱۴۰۱/۰۷/۰۷

فهرست مطالب

۱۱	سخنی با خواننده
۱۵	مقدمه
۱۷	طریقه اولی: غلط‌های مشهور
۱۷	اولین غلط مشهور: رجوع از احتیاطات و فتاوی مرجع تقلید به مرجع دیگر
۱۷	الف) رجوع از احتیاطات مرجع تقلید
۱۸	ب) رجوع از فتاوی مرجع تقلید به مرجع مساوی
۱۸	فرض اول: اعلیت مرجع مکلف نسبت به دیگر مراجع ثابت است
۱۸	فرض دوم: اعلیت ثابت نیست، بلکه چند مرجع در یک رتبه‌اند
۲۰	نظریات بعضی فقها در عدول از فتوی یک مرجع به مرجع مساوی
۲۰	۱. نظر آیت الله خامنه‌ای
۲۰	۲. نظر آیت الله سیستانی
۲۱	مراد از «علم اجمالی» به مخالفت قطعی در کلام آیت الله سیستانی
۲۲	تذکرات
۲۳	تمارین
۲۵	دومین غلط مشهور: چهل نماز وحشت برای شب اول قبر
۲۸	تمارین
۲۹	طریقه ثانیه: اتمام عمر بعضی مسئله‌ها

- ۲۹..... فرق بین آب حمام و آب های دیگر
- ۳۳..... تمرین

طریقهٔ ثالثه: مسائلی با جواب متعدد

۳۵..... مسئلهٔ اول: وسواس

۳۶..... ۱. عدم حجیت علم وسواسی

۳۶..... ۲. فرق وسواسی با کثیرالشک

۳۷..... ۳. تعریف وسواسی

۳۸..... ۴. چگونگی پاسخ گویی به وسواسی

۳۸..... ۵. بحث هایی که باید مدنظر داشت

۳۸..... الف) عدم لزوم تحصیل علم به طهارت

۳۹..... ب) عدم حجیت شهادت او

۳۹..... ج) حجیت علم او در مورد خودش

۴۰..... د) وسواس در غیر بحث طهارت

۴۰..... ه) روایاتی برای کمک به وسواسی ها

۴۲..... و) توصیه مشاوران

۴۲..... تمرین

۴۲..... مسئله دوم: جواز خوردن تربت ابا عبد الله علیه السلام

۴۳..... ۱. مراد از تربت امام حسین علیه السلام

۴۶..... ۲. تربت موجود در بازار

۴۷..... ۳. راه حلی ساده برای تناول تربت های موجود در بازار

۴۷..... تمرین

طریقهٔ رابعه: دقت در مبانی و روایات مسئله

۵۰..... ۱. شک در بول و منی بودن رطوبت خارج شده

۵۱..... الف) مکلفی که بعد از ادرار، استبراء کرده و سپس وضو گرفته است

۵۲..... ب) شخصی که وضو نداشته

۵۳	 نظر مخالف
۵۳	 تمرین
۵۴	 ۲. عُشر و نصف العُشر در بحث زکات
۵۷	 تمرین
۵۷	 ۳. بطلان مطلق نماز به سبب بطلان طهارت
۶۱	 طریقهٔ خامسه: اشتباه در پاسخ‌گویی به سبب عدم دقت در استثنائات
۶۱	 شک بعد از محل
۶۱	 استثنای اول: استثنایی مربوط به بحث نماز
۶۲	 الف) مراد از بعدیت در شک بعد از عمل
۶۳	 ب) شک در انجام دادن سجده هنگام بلند شدن
۶۶	 استثنای دوم: عدم جریان این شک در وضو و غسل
۶۷	 تمرین
۶۹	 طریقهٔ سادسه: کشف مطالب نو در مسیر پاسخ‌گویی
۶۹	 سجده‌های واجب قرآن
۷۱	 اشتباه بعد از اشتباه
۷۱	 ۱. وجوب سجده‌های قرآن، فوری است
۷۱	 ۲. اشتباهی که برای ذوی‌الاعذار پیش می‌آید
۷۲	 تمرین
۷۳	 طریقهٔ سابعه: عدم پاسخ‌گویی مبتنی بر قیاس
۷۳	 سجده بر کاغذ
۷۵	 تمرین
۷۷	 طریقهٔ ثامنه: برداشت‌های اشتباه
۷۷	 ۱. اکتفا به یک متن فقهی و عدم دقت در دیگر متون فقهی فقیه

- الف) حضور زن و مرد نامحرم در مکان خلوت ۷۸
- ب) خوردن خون باقی مانده در ذبیحه بعد از ذبح ۷۸
- ج) ازدواج در عده و نزدیکی با زن ۷۹
۲. عدم دقت در معانی مصطلح و اکتفا به فهم عرفی ۸۰
- الف) مراد از اصطلاح «تحقیق» در بحث صوم ۸۰
- روزه‌های غیر رمضان ۸۲
- حکم تحقیق به ابزاری مثل موبایل، رادیو و غیره ۸۳
- تمارین ۸۴
- ب) مراد از اصطلاح «سهو» در خنده و گریه سهوی در نماز ۸۴
۳. ساده‌انگاری فهم متون فقهی ۸۶
- طریقه ناسعه: عدم دقت در موضوع و خلط موضوعات مختلف با هم ۹۱
۱. خلط موضوع «ضرر» با «خرج» در بحث روزه ۹۱
- الف) «ضرر» شرطی از شرایط وجوب و صحت روزه ۹۱
- ب) چگونگی پاسخ صحیح ۹۴
- تمرین ۹۴
۲. خلط بین پول حرام و جنس خریداری شده با آن ۹۵
- الف) دقتی در نظر آیت الله سیستانی ۹۵
- ب) فرق بین معامله به نحو کلی فی الذمه و معامله به صورت عین مشخص ۹۷
- ج) شک در نحوه انجام دادن معامله ۹۸
- د) حرمت استفاده از مالی که حرمتش قطعی است ۹۸
- ه) جایی که استفاده از عین مال حرام جایز است ۹۹
- تمارین ۱۰۰
- طریقه عاشره: یافتن مسائل در کتاب‌های فقهی ۱۰۱
۱. عدم کراهت نیم خورده گریه ۱۰۱
۲. طریقه ایستادن امام و مأومی که هر دو زن هستند ۱۰۲

فهرست مطالب

۱۰۲	۳. اقسام آب‌هایی که از انسان خارج می‌شود.....
۱۰۳	۴. نحوه محاسبه خمس در موردی که خمس را با درآمد سال بعد می‌پردازد.....
۱۰۳	۵. حضور زن و مرد نامحرم در مکان خلوت.....
۱۰۳	۶. شرایط لباس نمازگزار.....
۱۰۴	۷. شک بعد از محل.....
۱۰۴	۸. کفایت شهادتین ظاهری (زبانی، نه قلبی) برای مسلمان شدن کافر.....
۱۰۵	۹. تعریف مرتد.....
۱۰۵	۱۰. حضانت مادر در مورد دختر تا هفت سالگی.....
۱۰۵	۱۱. احکام قرآن.....
۱۰۵	۱۲. جلوگیری از محرّماتی که اطفال نابالغ انجام می‌دهند.....
۱۰۷	طریقه حادیة عشر: فتاویی که بدون اختلاف تصور می‌شوند.....
۱۰۷	۱. وصیت بیش از ثلث.....
۱۰۹	۲. وجوب سوره کامل در نماز.....
۱۰۹	۳. وقت نماز مغرب و افطار.....
۱۱۰	۴. جلسه استراحت.....
۱۱۰	۵. زن از زمین ارث نمی‌برد، نه عینش و نه قیمتش.....
۱۱۱	۶. مردار و تعریف آن.....
۱۱۲	۷. نجاست به سبب دست زدن به انسان مرده قبل از اغسال سه گانه.....
۱۱۳	مفتاح التمارین.....
۱۱۳	حل تمارین «طریقه اولی: غلط‌های مشهور».....
۱۱۳	قسمت اول بحث: رجوع از فتاوی یک مرجع.....
۱۱۹	قسمت دوم بحث: نماز وحشت.....
۱۲۰	حل تمرین «طریقه ثانی: اتمام عمر بعضی مسئله‌ها».....
۱۲۲	حل تمارین «طریقه ثالثه: مسائلی با جوانب متعدد».....
۱۲۲	مسئله اول: وسواس.....

- مسئله دوم: جواز خوردن تربت ابا عبد الله علیه السلام ۱۲۴
- محدوده حائر ۱۲۴
- وجه تسمیه ۱۲۵
- جمع بندی مطالب ۱۲۷
- حل تمرین «طریقه رابعه: دقت در مبانی و روایات مسئله» ۱۲۹
۱. حل تمرین بحث شک در خروج بول یا منی ۱۲۹
۲. حل تمرین بحث عشر و نصف عشر ۱۳۰
- حل تمرین «طریقه خامسه: اشتباه در پاسخ گویی به سبب عدم دقت در استثنائات» ۱۳۲
- شک بعد از محل ۱۳۲
- حل تمرین «طریقه سادسه: کشف مطالب نو در مسیر پاسخ گویی» ۱۳۳
- سجده واجب قرآن ۱۳۳
- حل تمرین «طریقه سابعه: عدم پاسخ گویی مبتنی بر قیاس» ۱۳۶
- حل تمرین «طریقه ثامنیه: برداشت های اشتباه» ۱۳۷
- «تحقیق» در بحث صوم ۱۳۷
- حل تمرین «طریقه ناسعه: عدم دقت در موضوع و خلط موضوعات مختلف با هم» ۱۳۸
۱. بازکردن روزه به سبب حرج و وجوب امساک بعد از آن ۱۳۸
۲. فرق بین عین پول حرام و مالی که توسط آن خریداری شده است ۱۳۹
- کتاب نامه ۱۴۱

سخنی با خواننده

قرآن کریم کتابی است برای آنان که در اندیشه تعالی و رشدند؛ کتابی که هدایت‌گری مهم‌ترین خصوصیت آن است.

«وَلِكُلِّ آيَاتٍ الْكِتَابِ الْحَكِيمُ * هُدًى وَرَحْمَةً لِلْمُحْسِنِينَ»؛

این آیات [بلاغت] کتاب محکم و استوار است که سراسر

هدایت و رحمتی است برای نیکوکاران.^۱

کلام نورانی امیرالمؤمنین (علیه السلام) در نهج البلاغه به روشنی این خصوصیت

قرآن کریم را بیان می‌کند:

وَاغْلُظُوا أَنَّ هَذَا الْقُرْآنَ هُوَ النَّاصِحُ الَّذِي لَا يَغُشُّ وَالْهَادِي الَّذِي

لَا يَضِلُّ وَالْمُحَدِّثُ الَّذِي لَا يَكْذِبُ، وَمَا جَالَسَ هَذَا الْقُرْآنَ أَحَدًا إِلَّا

قَامَ عَنْهُ بِزِيَادَةٍ أَوْ نُقْصَانٍ، زِيَادَةٌ فِي هُدًى أَوْ نُقْصَانٍ مِنْ عَمًى؛^۲

آگاه باشید! همانا این قرآن، پنددهنده‌ای است که نمی‌فریبد و

هدایت‌کننده‌ای است که گمراه نمی‌کند و سخن‌گویی است که هرگز

دروغ نمی‌گوید. کسی با قرآن هم‌نشین نشد، مگر آن‌که بر او افزود

یا از او کاست؛ در هدایت او افزود و از کوردلی و گمراهی اش کاست.

۱. لقمان، آیات ۲ و ۳.

۲. نهج البلاغه، خطبه ۱۷۶.

هدایت پروردگار عالم دو جنبه تکوینی و تشریعی دارد که قرآن کریم در جای جای خود بدان تصریح نموده است. قرآن در عین این که خود طریق هدایت تشریعی است و با زلال معارف نابش جان هامان را تطهیر می نماید، به ما از هدایت تکوینی پروردگار نیز خبر می دهد؛ هدایتی در که قسمی از آن، یعنی هدایت تکوینی خاص، همه انسان ها از طریق فطرت و عقل به سوی کمال در حرکت اند.

«رَبَّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ حَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى»^۱

پروردگار ما همان کسی است که به هر موجودی آنچه را لازمه آفرینش او بوده، داده و سپس هدایت کرده است.

از سوی دیگر، قرآن کریم برای هدایت انسان از همه ابزارها استفاده نموده است؛ مثل استدلال عقلی، موعظه، جدال احسن و بیم و امید. این روش های مختلف و متفاوت، زمینه فهم و رسیدن مخاطب به مفاهیم مدنظر قرآن را فراهم می نماید. کسی که قرآن را قرائت می کند، علاوه بر این که به سبب این تنوع روش دچار خستگی نمی شود، متناسب نوع و نظام حاکم بر تفکرش با یکی از این روش ها ارتباط بیشتری برقرار می کند و زمینه استفاده از مفاهیم قرآنی در او شکل می گیرد. بدین طریق خداوند متعال بستر لازم برای هدایت همه افراد، حتی در خطاب های قرآنی را آماده کرده و چنین لطف خود در هدایت بشر را به نهایت رسانده است. پرسش و پاسخ از راهکارهای قرآنی برای کشاندن قاری خود به تفکر و سپس هدایت است؛ سؤالاتی که در مورد وجود پروردگار، هدف داری خلقت، عبث و بیهوده نبودن خلقت انسان، معاد، نبوت، هدایت الهی و اخلاق پرسیده شده است. پرواضح است که طرح چنین موضوعاتی با روش

پرسش و پاسخ، نشان از کارآمدی و اثربخشی این روش دارد. گویا وقتی از انسان سؤال می‌گردد، به چالش کشیده می‌شود و خود در صدد پاسخ‌گویی برمی‌آید و وجدانش درگیر می‌شود و تا به پاسخی که او را آرام کند، دست نیابد، آسوده نمی‌شود. نکته مهمی که در پرسش و پاسخ‌های قرآنی وجود دارد این است که در این روش هر دو جنبه هدایت تشریعی و تکوینی با هم دیده می‌شود و از طرفی خداوند، انسان را خطاب قرار می‌دهد از او می‌پرسد:

«أَيُخَسِّبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى؟»^۱

آیا انسان می‌پندارد بی هدف رها می‌شود؟

از طرفی با موهبت عقل که به انسان ارزانی داشته است، او را درگیر هدایت تکوینی می‌نماید. به همین سبب اهل بیت علیهم‌السلام از پرسش‌ها استقبال می‌نمودند و در شرایط مختلف بدان‌ها بها می‌دادند، تا جایی که شریح بن هانی نقل می‌کند در جنگ جمل، مردی اعرابی از امیر مؤمنان علیه‌السلام پرسید: «آیا خداوند واحد است؟». اصحاب بر او تاختند و گفتند: «اکنون چه جای این پرسش است که علی در حال جنگ می‌باشد؟». حضرت امیر علیه‌السلام فرمود: «بگذارید پرسد که جنگ ما نیز بر سر همین است».^۲

همین ویژگی مهم در پرسش و پاسخ سبب شده است همواره به این روش توجه گردد و علمای دین و وارثان علم الهی از این طریق به هدایت و روشن‌گری پردازند و آثار متعددی در این زمینه به یادگار گذارند. کتاب‌های شیخ مفید در پاسخ‌سؤالات مختلف و در دوران معاصر، المراجعات سید شرف‌الدین نمونه‌ای از انبوه این تلاش‌های خستگی‌ناپذیر است.

مرکز ملی پاسخ‌گویی که برآمده از بطن این جریان عظیم و درس‌آموز مکتب قرآن و اهل بیت علیهم‌السلام است و در سلسله طولی «فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ

۱. قیامت، آیه ۳۶.

۲. شیخ صدوق، التوحید، ص ۸۳، ح ۳.

إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ^۱ قرار دارد، سال‌هاست که تلاش مستمری را در مسیر پاسخ‌گویی آغاز کرده و تجربه خود را با مطالعه و پژوهش برای ارتقای این مسیر به کار بسته و به هزاران سؤال اعتقادی، قرآنی، اخلاقی، تاریخی، فقهی و روان‌شناسی پاسخ داده و حاصل آن را در قالب محصولات متنوع و مناسب به جامعه عرضه کرده است. پاسخ‌گویی در عرصه‌های مختلف و کسب تجارب فراوان در کنار جامعیت علمی، خصیصه‌ای است که باید قدر دانسته شود. تألیف کتاب و عرضه این اندوخته پرارزش در قالب‌های متنوع از جمله سؤال و جواب که سبقه‌ای قرآنی و تأثیری کارآمد دارد، از فعالیت‌های این مرکز است که به جامعه دینی و اساتید پاسخ‌گو در سراسر کشور تقدیم شده و هم‌چنان با عنایت پروردگار ادامه دارد. امید است تلاش کارشناسان و اساتید مرکز ملی پاسخ‌گویی، راه‌گشای حل معضلات دینی و اجتماعی و چراغ راه عبور از شبهات جدید برای اساتید پاسخ‌گوی این عرصه و عموم مردم عزیز باشد. کتاب حاضر، حاصل قلم و تلاش فراوان حجت‌الاسلام والمسلمین سیدعباس دیانت مقدم است که در زمینه تجربه‌های پاسخ‌گویی فقهی تألیف شده تا بخش مهمی از سؤالات و دغدغه‌های جامعه امروز را پاسخ گوید و شبهات را از چهره حقیقت ناب دین بزداید که جای تقدیر و تشکر دارد. از همه همکاران مرکز ملی که در به‌ثمر رسیدن این مجموعه تلاش نمودند، سپاس گزارم. هم‌چنین لازم می‌دانم از مجموعه وزین مؤسسه بوستان کتاب برای چاپ و نشر این اثر تشکر کنم.

محمد جواد اصغری

رئیس مرکز ملی پاسخ‌گویی به سؤالات دینی

مقدمه

احکام شرعی و مسائل فقهی که بیانگر چگونگی زندگی دینی اند، نقشی بسزای حفظ کیان اسلام عزیز بر عهده دارند. در سال‌های اخیر به این مسئله بیشتر اهمیت داده شده است و حوزه‌های علمیه، تلاش‌های باارزشی در ترویج صحیح مسائل دینی نموده‌اند، اما باز جای کار زیاد است و امور روی زمین مانده، بسیار. از جمله این کارها توضیح توضیح المسائل مراجع است؛ کتابی که در دسترس عموم مردم می‌باشد و خلاف آنچه تصور می‌شود، کتابی تخصصی است! کتابی که به سادگی می‌توان آن را خواند، اما فهمش ساده نیست و گاهی گمان فهم مسئله‌ای می‌رود، اما فهم حقیقی یا دقیق و کافی اتفاق نمی‌افتد! قسمتی از نوشتار پیش رو در راستای این امر است؛ یعنی توضیح توضیح المسائل و البته با رویکردی جدید و نو و قسمت دیگر، دقت‌های فقهی لطیف است با طعمی شیرین و همه مطالب تحت عنوان «طرائف الاحکام»^۱ تحفه و توشه‌ای برای طلاب محترم شده

۱. ابن منظور، لسان العرب، ج ۹، ص ۲۲۰: «ظریفه خَیرٌ نُظِرَ فِناه» یعنی «خبراً جدیداً». طریحی، مجمع البحرین، ج ۵، ص ۸۸: «الطرائف: جمع ظریفه کالشرائف جمع شریفه، و هی الحکمة المستحدثة».

است. بیان روایات و ذکر تمرین ها از نوآوری های کتابی در این سطح است. بیان روایاتی که مستند این احکام اند، طلاب را در فهم دقیق مسئله کمک می کند و ذکر تمرین ها در انتهای مطالب باعث ورزیدگی آن ها خواهد شد.

هدف این نوشتار، برداشتن گامی در راستای تحقیقی تر کردن فهم و بیان احکام شرعی است. در تألیف این نوشتار، تجربه های گرانمایه نزدیک به یک دهه پاسخ گویی نگارنده، بسیار تأثیرگذار بوده است. امید است هر چه هست، مطلوب محبوب قرار گیرد و ما را از مصادیق مؤمنانی قرار دهد که به آیه «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ»^۱ عمل کرده اند. نکته نهایی این که تمام استفتائاتی که در این کتاب آورده شده، نزد نگارنده به صورت کامل موجود است.

سیدعباس دیانت مقدم